
Szent László emlékezete

DÜMMERTH DEZSŐ

Szent László király

Ha eltekintünk attól az erőszaktól amellyel a katolikus egyházak hagyományait az elmúlt rendszerben elfojtani igyekeztek, Szent László kultusza frissen és épen jelenik meg előttünk. Ezt tanúsítják ugyanis azok a források, melyekből életét ismerjük.

Két ilyen fő forrás-csoport létezik. Az egyik világi jellegű és a krónika-irodalom tartalmazza. A másik csoport egyházi fogantatású, s így magával a szentté avatással függ össze. Ebbe a csoportba tartozik a Szent László-legenda, továbbá az egyházi szertartáskönyvekben fennmaradt liturgikus himnuszok, antifónák, amelyek a szentté avatott király érdemeit a templomi, kolostori kultuszra teszik alkalmassá, méltatásukkal.

A 14. századi szerkesztésben fennmaradt *Képes Krónika* és variáns szövegei, bár világi célt szolgálnak, a történeti események, a királyok és a nemzet tetteinek, háborúinak elmondásával tömören fogalmazzák meg, miért is lehetett „szent” ez a király? Ezt olvassuk: „... nem a mulandó és elenyésző világi dicsőség, hanem a mennyei haza és az isteni dicsőség kiérdemlésére törekedett szíve minden vágyával. Mindig, minden ítéletében, de főként büntetőügyekben, amelyekben megtorlást vagy vérontással járó büntetést szabnak ki, az Úrtól való félelem útmutatását követte. Mert isteni sugallattól felvilágosítottván tudta, hogy a király nemcsak irányít, hanem irányítás alatt is áll. Ezért minden ítéletében enyhítette a törvények szigorúságát, és mindig szelíden irgalmas volt. Vigasztalója volt a kétségbeesetteknek, főlemelője az elnyomottaknak, kegyes atyja az árváknak. Nevét megváltoztatva kegyes királynak hívta őt az ország minden lakosa. Győzedelmes és tekintélyes, híres és fenséges volt, nemcsak neve szerint, hanem valóságos tettei miatt is; Magyarországot is gyarapította.”

Ebben a szövegben olyan súllyal jelenik meg a valláserkölcsei értékelés, hogy azt hihetnénk, a krónikás nem tett egyebet, mint a szentté avatásra készített egyházi életrajz, a legenda nézőpontjait és adatait gyűjtötte össze.

De nem így van. Igaz, a *Képes Krónika* szerzője mindjárt első mondatában azt írja, hogy 1358-ban kezdte el írni művét a magyarok tetteiről, s ilyenformán valóban több mint másfél évszázad múlt el közben László király 1192. évi szentté avatása óta. Csakhogy a krónikairó már korábbi művek után dolgozott. Noha ezt nem árulja el nyíltan, a 82. fejezetben, már László király apjának uralkodásáról, I. Béla idejéről írva megemlíti, mit jegyeztek fel a magyarok „régii történeti könyveiben” a 11. századi pogány lázadással kapcsolatban. Utána közvetlenül pedig Salamon uralkodása, majd harcai I. Béla fiaival, Gézával és Lászlóval a csatajelenetek szemtanújának élénk megfigyeléseit adják tovább a szent király ifjúkorából.

Ha mindez az 1358-ban író krónikás egyéni írásművészete és leleménye volna, akkor azt a további lapokon is meg tudná őrizni. Csakhogy feltűnő: a 12. század derekán az írásleület megtörik, a mondanivaló kifogy. S az a krónikás, aki még viszonylag II. Géza idejéből is elég eleven megfigyeléseket közvetít, éppen az egyik legnagyobb uralkodó, III. Béla idejétől kiesik a szerepéből, rövid, száraz mondatokkal „intézi el” II. Endrét és IV. Bélát az egész Árpád-korral együtt, csupán saját kora, Károly Róbert idejétől lesz ismét részletesebb mondanivalója. Nyilvánvaló tehát, hogy Szent László esetében a krónika világi műfaja már kortárs megfigyelőként dicsőíti a vitéz királyt. Hiszen már itt, a csatákban le van írva kimagasló termete, lenyűgöző egyénisége, lovagias fellépése a nők védelmében, mikor az elrabolt leányt megszabadítja, s még idős kori, híres párviadala is Ákos kun vezérrel, hogy a fogoly asszonyokat és gyermekeket kiszabadítsa.

A krónikának ezek az életeleven részletei, melyek a lovagi érényeken keresztül közvetlen kapcsolatot tartanak a személyes benyomásokkal: László testi megjelenésének előnyösségével, kimagasló természetével, vitézségével együttesen megnyilvánuló kegyességével és nyájasságával — mind azt bizonyítják, hogy A 14. századi író elsősorban nem a legendából merített. Hanem abból a ma már elveszett, régi magyar *gestá*ból, melyet maga is emleget, s melyet még a kanonizációs legenda is használhatott.

Többen, akik nem ismerik jól a katolikus hit szent-kultuszának lényegi törekvését, úgy gondolják, hogy az érényeket hősi fokon gyakorló életvitelnél is fontosabbak a rendkívüli, isteni kapcsolatot jelző csodák. S valóban már a Karoling-időkben, de a 12—13. századi pápai kanonizációs rendelkezésekben is nagy figyelem jut a hitelesíthető csodás eseményekre, s azok megbízható tanúira. De itt is csalódnak azok, akik a csodás események hírért feltétlenül valami időrendben kifejlődő, s a valóságot deformáló, túldíszítő motívumnak fogják fel. Természetesen sokszor előfordul, hogy egy bizonyos szent népszerű lesz, s az évek során egyre több csodát, isteni jelenést tulajdonítanak neki. Ennek azonban az ellenkezőjére is van példa. Magam mutattam ki annakidején, hogy Árpádházi Szent Margit első legenda-változata például, melyet feltehetően éppen gyóntatója írt, a rendkívüli eseményeket valóban nem tartalmazza. Ezek csak a későbbi, időben távolabb keletkezett legendákban jelennek meg. S vannak a túlzott kiszínezésre, stigmákra, lebegésekre utaló leírások, melyekre a tanúkihallgató vizsgálatkor nem akadt vallomástevő. Ugyanakkor mégis léteznek e rendkívüliségekkel egyenértékű adatok fényjelenségekről, extázisról, sugárzásokról, melyek szemtanúk vallomásából erednek. S e tanúk meg is mondják — először szándékosan hallgattak, mert Margitnak tett esküjük kötötte őket.

Minden rendkívüli személyiség esetében, így Lászlónál is számolnunk kell ezekkel az ellentmondásos jelenségekkel. Különösen azért, mivel a lovagkirály esetében is feltűnő, hogy halála után egyre több csodás eseményt emlegetnek vele kapcsolatban. Ilyen a keletkező „tordai hasadék” mondája, mely üldöző ellenségeitől mentette volna meg, vagy a kővé vált aranykese esete, melyekkel a kunok akarták késleltetni az üldözést. Még a sziklából való vízfakasztás motívuma sem szerepel a közel egykorú legendában, de a krónikákban sem, bár érdekes módon a közeli időnkig helyi hagyomány is kötődik hozzá Mátraverebélyen.

Ernek ellenére sem mondhatjuk azonban, hogy a László személyéhez fűződő csodás események mind csak később keletkeztek volna. Sőt, feltűnő, hogy éppen

a szemtanú-elevenséget mutató, ifjúkori harcairól szóló, régi krónika-híradásban már két látomása is szerepel jövődő győzelméről, a Salamonnal való csata előtt. De egy harmadik jelenésre való utalást is tartalmaz a krónika, mikor a váradi székesegyház építésének helyét is egy vízióhoz köti. Mindezekről azonban a szentté avatást célzó legenda nem emlékezik meg. De megszólaltat a legenda egy jelentős tanút, saját szolgáját, aki rendkívüli imáját, levitációját (levegőbe emelkedését) és extázisát látta.

Ezekről a liturgikus himnuszok is szólnak, de ott sem mindegyik, vannak rövidebb, szűkszavúbb és bőségesebb közlések. A hitelesség szempontjából azonban nem lehet egyedül azzal érvelni, hogy amit később írnak le, az feltétlenül túlzás, mert lehet szorgosabb kutatás eredménye is.

A külső megjelenésére vonatkozó leírások például oly egybevágóak, hogy semmi okunk benne kételkedni. Magasságáról, erejéről, királyi külsejéről nem csak a krónika beszél és nem csak a legenda, hanem egy valóban kortárs szemtanú is. Egy Saint-Gilles-i, francia bencés szerzetes, aki hivatalos küldöttként járt Somogyvárotra, a László által alapított bencés apátság felszentelésén látva Lászlót, azt írja megjelenéséről, hogy „elegáns király”.

Az annyira modernnek hitt deheroizáló törekvések, melyek ma már szinte értelemvesztetten, mechanikus reflex módjára törnek fel egyes kutatókból — így ezt az előnyt nem tudják vitatni. Megpróbálják azonban azt, hogy a krónika és a legenda szintén egybefüggő adatát, mely emberi, lelki tulajdonságaira és alattvalóihoz való viszonyára vonatkozik, kétségbe vonják. Valaki nemrég azt a törvényt, mellyel a lopás büntetését megszigorította, és kivégzést rendelt azok számára, akik egy tyúk áránál nagyobb értéket tulajdonítanak el — személyisége keménységével és a „hiteltelen” nemzeti emlékezet „megszépitő” voltával akarta jellemezni. Holott a szöveg nem mondja azt, hogy nem hozott szigorú törvényeket, de igenis állítja, hogy „derűs volt az *ítélkezésben és irgalmas*”, mivel tudta, hogy őrá is mint mindenkire bírói ítélet — Isten ítélőszéke vár. Ez így nem ellentmondás, mert bármilyen szigorú törvény végrehajtása előtt is lehet irgalmazni, kegyelmet osztani, s ez éppen a király joga. S ez az irgalom-osztó vonása éppen azért lehetett oly *hiteles*, hogy a forrás-szövegek kiemelik, népe inkább szerette, mintsem félt tőle.

Ez a jellemzés annál inkább elgondolkoztatóan hiteles, mert ezt István királyról például — minden jósa mellett sem állítják a források. László viszont egyetlen fennmaradt, saját levelében maga is bizonyítja lelkületének a felsőbb ítéletre figyelmező hajlandóságát:

„Az uralkodást nem lehet előmozdítani, súlyos bűnök elkövetése nélkül” — írja a Monte Cassino-i bencés apátnak. Igaz, István királyról is írja legendája, hogy mindenkor úgy viselkedett, mintha Isten ítélőszéke előtt állna. Mégis úgy sejtjük, hogy Lászlónak ebben a kijelentésében még valami emberi többlet is van: önmarcangolás, alázat, minden diadalmas hadjárata és győzelme ellenére. Hiszen ezt éppen akkor írta, mikor levelének másik híradása arról szól, hogy se-regeit megindította Dél felé és: „már majdnem az egész Szlavóniát elfoglaltam.”

Ebben az önvizsgálatra való hajlamban és a gyors, határozott, bátor világi cselekvésben ugyancsak nem az ellentmondás tűnik fel, hanem lényének, személyiségének sokoldalúsága. Tudjuk, hogy ő veszi a magyar korona fősége alá hosszú időre Horvátországot és Szlavóniát (pontosabban ezt majd Dalmáciával együtt utóda, Kálmán fejezi be). De nem zsarnok hódítóként jelenik meg, hanem mint az utódok nélkül elhalt Zvojnimir horvát király legközelebbi rokona. Hi-

szen a horvát király özvegye saját húga, Ilona volt, akinek nem maradtak gyermekei. S tudjuk azt is, hogy a római pápát, Szent Péter utódát tisztelte, de amikor úgy látta, Róma törekvései erősen világi-hatalmi beavatkozó jelleget kezdenek ölteni az európai uralkodók, nevezetesen a német császárság felé, akkor egykori ellenfelét, a német császárt támogatta diplomáciai közeledésével. De a császári ellenpápa felé forduló szimpátiája nem azt jelentette, hogy letért a római egyház hivatalos lelki útjáról, hanem — miként legendája írja — imáiban „zokogott” és országáért önmagát Istennek áldozatul ajánlotta. Íme, ezért volt ő szent, hősi fokon gyakorolta a királyság és a lovagság erényét. S éppen ez az, ami uralkodóknál oly ritka a történelemben, hiszen oly sok inkább országát adta áldozatul önmagáért és saját hasznáért, sőt, némelyik egyenesen önmaga istenítéséért.

Ezért nem véletlen, hogy bár politikai szempontból László nem lett a Szent-szék vazallusa, nem hajlott „eretnkségek” felé sem. Sőt, ő volt az, akinek kezdeményezésére a magyar szent királyok kultusza István király és Imre herceg kanonizációjával már 1083-ban mint katolikus, keresztény hagyomány forrott össze: európaivá lett, magyar hagyományokkal. Nem véletlen, hogy az első magyar szent király emlékezetének előmozdítója, és az augusztus 20-i Szent István nap ünnepének törvényes elrendelője maga is szent király lett 1192-ben, Róma pápai legátusának megerősítésével.

1083-ban még a helyi egyházak is indíthattak püspökeik közreműködésével olyan kanonizációs eljárást, amelynek nem volt elengedhetetlen feltétele az egyetemes egyházra kiterjedő, pápai közreműködés. Csak 1170-ben rendelte el III. Sándor pápa, hogy minden szentté avatáshoz a Szentszék hivatalos jóváhagyása szükséges. Ezért alakult úgy István első magyar király és Imre herceg esetében, hogy Róma — bár korábban sem ellenezte, de hivatalosan, egyházi egyetemességgel „pótlóan” csak az 1083-ban, László és püspökei által „megnyitott” magyarországi kultusz után hatszáz évvel, 1683-ban, a török elleni felszabadító hadjárat kezdetén hirdette ki a kanonizációt. László király esetében azonban már nem volt szükség ilyen tekervényesnek tűnő útra: az ő halála után 97 év telt el, és Róma az akkor már egyedül érvényes módon, pápai hozzájárulással fogadta szentjei sorába. Sőt, arra is van okleveles bizonyíték, hogy már 1106-ban jelezte kultuszának későbbi útját II. Paszkál pápa, mikor a somogyvári apátnak szóló levelében az elhunyt László király „tiszteletreméltó” („venerabilis”) testét említette.

Ez a jelző különben, a 12. században még, amikor a „beatus” és a „sanctus” — a „boldog” és a „szent” — megjelölés még egészen egyértelmű, arra figyelmeztet, hogy „tiszteletreméltó”-nek nevezni valakinek az emlékét, vagy relikviáit majdnem annyit jelentett, hogy jelöltje egy mai értelmű „boldoggá” avatásnak.

S ha ezek kapcsán László király 800 éves szentté avatásán ma eltűnődünk és rá mélyeségsen tisztelettel emlékezünk, nem érdektelen apai őseinek, az oldalági Árpád-háziaknak felidézése után a második magyar szent király anyai őseire is felfigyelnünk.

László anyai őseivel kapcsolatban ugyanis kizárólag és egyoldalúan, a krónikás hagyomány szerinti lengyel édesanyját, Richezát szokás megemlíteni. Mint ismeretes, László anyja II. Miciszláv lengyel herceg leánya volt, ő is lengyel földön született még, ahol apja annak idején menedéket talált. A magyar történetírás azonban a szentek kultuszával kapcsolatban jelentősebb adatokat találhat László anyai nagyanyjával, az idősebbik Richezával kapcsolatban. Ez a nagyanya német volt, és Ezzo lotharingiai palotagróf lányaként lett Miciszláv